

FREEWILL AND FOREKNOWLEDGE

Sponsored by Jake and Karen Abilevitz in memory of Jake's Beloved Parents, ז"ל לאה בת אברהם ז"ל, & אליהו בן אבא ז"ל & יהושע בן שמעון ז"ל
and Karen's brother ז"ל יהושע בן שמעון ז"ל

1) Avos, Chapter 3, Mishna 15

Everything is foreseen But the right [of choice] is granted, And the world is judged with goodness, And everything is in accordance with the preponderance of [man's] deed[s].	הכל צפוי והרשות נתונה ובטוב העולם נדון והכל לפי רוב המעשה:
---	---

Part 1 - הרשות נתונה vs. הכל צפוי

1) פירוש רש"י על אבות פרק ג

הכל צפוי. כל מה שאדם עושה בחדרי חדרים צפוי וגלוי לפני הקב"ה: והרשות נתונה. בידו של אדם לעשות שנא' ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב וגו' [ונאת המות ואת הרע וכתוב ובחרת בחיים]:

2) פירוש המשנה לרמב"ם מסכת אבות פרק ג

[ט] זה המאמר כולל עניינים גדולים מאד, ולא יהיו דברים כמו אלו אלא לרבי עקיבה. וזה פירושם בקיצור, ובתנאי שהבנת מה שקדם בפרקים הקודמים. אמר: כל מה שבעולם ידוע אצלו יתעלה והוא משיגו, והוא אומר: הכל צפוי. אחר כך אמר: ולא תחשוב שבהיותו יתעלה יודע הפעולות, יתחייב ההכרח, ושיהיה האדם כפוי על פעולה מן הפעולות. אין הדבר כן, אלא כל אדם בוחר במה שיעשהו, והוא אומר: והרשות נתונה, רצונו לומר: רשות כל אדם נתונה לו, כמו שבארנו בפרק השמיני.

3) רמב"ם הלכות תשובה פרק ה הלכה ה

One might ask: Since The Holy One, blessed be He, knows everything that will occur before it comes to pass, does He or does He not know whether a person will be righteous or wicked? If He knows that he will be righteous, [it appears] impossible for him not to be righteous. However, if one would say that despite His knowledge that he would be righteous, it is possible for him to be wicked, then His knowledge would be incomplete. Know that the resolution to this question [can be described as]: "Its measure is longer than the earth and broader than the sea." Many great and fundamental principles and lofty concepts are dependent upon it. However, the statements that I will make must be known and understood [as a basis for the comprehension of this matter]. As explained in the second chapter of Hilchot Yesodei HaTorah, The Holy One, blessed be He, does not know with a knowledge that is external from Him as do men, whose knowledge and selves are two [different entities]. Rather, He, may His name be praised, and His knowledge are one. Human knowledge cannot comprehend this concept in its entirety for just as it is beyond the potential of man to comprehend and conceive the essential nature of the Creator, as [Exodus 33:20] states: "No man will perceive, Me and live," so, too, it is beyond man's potential to comprehend and conceive the Creator's knowledge. This was the intent of the prophet's [Isaiah 55:8] statements: "For My thoughts are not your thoughts, nor your ways, My ways." Accordingly, we do not have the potential to conceive how The Holy One, blessed be He, knows all the creations and their deeds. However, this is known without any doubt: That man's actions are in his [own] hands and The Holy One, blessed be He, does not lead him [in a particular direction] or decree that he do anything. This matter is known, not only as a tradition of faith, but also, through clear proofs from the words of wisdom. Consequently, the prophets taught that a person is judged for his deeds, according to his deeds - whether good or bad. This is a fundamental principle on which is dependent all the words of prophecy.	שמה תאמר והלא הקב"ה יודע כל מה שיהיה וקודם שיהיה ידע שזה יהיה צדיק או רשע או לא ידע, אם ידע שהוא יהיה צדיק אי אפשר שלא יהיה צדיק ואם תאמר שידע שיהיה צדיק ואפשר שיהיה רשע הרי לא ידע הדבר על בוריו, דע שתשובת שאלה זו ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים וכמה עיקרים גדולים והררים רמים תלויים בה אבל צריך אתה לידע ולהבין בדבר זה שאני אומר, כבר בארנו בפ' שני מהלכות יסודי התורה שהקב"ה אינו יודע מדיעה שהיא חוץ ממנו כבני אדם שהם ודעתם שנים, אלא הוא יתעלה שמו ודעתו אחד ואין דעתו של אדם יכולה להשיג דבר זה על בוריו וכשם שאין כח באדם להשיג ולמצוא אמתת הבורא שנאמר כי לא יראני האדם וחי כך אין כח באדם להשיג ולמצוא דעתו של בורא, הוא שהנביא אמר כי לא מחשבותי מחשבותיכם ולא דרכיכם דרכי, וכיון שכן הוא אין בנו כח לידע היאך ידע הקב"ה כל הברואים והמעשים אבל ג נדע בלא ספק שמעשה האדם ביד האדם ואין הקב"ה מושכו ולא גוזר עליו לעשות כך, ולא מפני קבלת הדת בלבד נודע דבר זה אלא בראיות ברורות מדברי החכמה, ומפני זה נאמר בנבואה שדנין את האדם על מעשיו כפי מעשיו אם טוב ואם רע וזה הוא העיקר שכל דברי הנבואה תלויין בו.
---	---

4) השגת הרמב"ם

וכיון שכן הוא אין בנו כח לידע היאך ידע הקב"ה כל הברואים ומעשה ידיהם. א"א לא נהג זה המחבר מנהג החכמים שאין אדם מתחיל בדבר ולא ידע להשלימו והוא החל בשאלות קושיות והניח הדבר בקושיא והחזירו לאמונה וטוב היה לו להניח הדבר בתמימות התמימים ולא יעורר לבם ויניח דעתם בספק ואולי שעה אחת יבא הרהור בלבם על זה, ואע"פ שאין תשובה נצחת על זה טוב הוא לסמוך לו קצת תשובה ואומר...

5) מדרש שמואל

ולפי פשט דברי הרמב"ם נראה שלא התיר הספק רק תירץ שהאדם חייב להאמין בשני הדברים אף אם הם סותרים זה לזה וחייב להאמין שהוא יתברך יודע העתידות וגם שידעתו אינה מכרחת את האדם. אמנם האדם אינו משיג ידיעתו איך היא כי היא למעלה משכל האנושי. ואני אומר שאין כאן קושיא כלל לפי שאפי' אם יהיה אמת שהשי"ת יודע מיום הולדת האדם אם יהיה צדיק או רשע אין הכוונה שמפני זה יהיה אדם מוכרח וזה לפי שהשם יתברך הוא מביט לסוף דבר בקדמתו וכל מה שיעבור על האדם עד מותו הכל הוא לפניו ומעת תחלת ידיעתו מני אז ראה זה האדם מת מוטל לפניו וראה במה בחר כבר כי הוא יתברך אינו תחת הזמן ולא שייך ביה קדימה ואיחור אם כן מה שאירע אינה גזרה מאתו יתברך חס ושלום רק הביט וראה וצפה מה שהאדם יבחר הפשוטה בבחירתו עד סוף ימיו. ואח"כ מצאתי להרב ר' משה אלמושיניו ז"ל שפירש כי זה התירוץ בעצמו כוון הרמב"ם ז"ל ליורד לעמק הדברים של הרמב"ם ז"ל כי בהבדל ידיעתו ית' מידיעתנו התיר הספק מעיקרו למבינים

אמישור' לך משל לנייר הענין הנכבד הזה בשכלך ציור שלם. אדם
 אי' יש לו שני צנים, האחד לדיק וחכם והשני רשע, ויש
 פניו ספר וסיף, ואמר זה יקח הספר וזה יקח הסיף, וידוע כי
 ידעת האב לא הכריחה את אחד מהם, כי ידיעתו כפי מה שהוא
 ידע מטבע כל אחד. וכן השי"ת אע"פ שהוא יודע כל מה שעמית
 היות, לא תכריח ידיעתו לאדם, לפי שהוא יתברך נתן הבחירה
 אדם, ועל זה ברא עולמו. ולזה אמר התנא הכל לפי, והרשות
 חונה, הכריע בין ידיעת האל יתברך ובין הבחירה ונתן מקום
 שתיין. ובמלת פשו הודיענו ענין הידיעה כמו שפירשתי, וזה כי
 ועומד במגדל גבוה, ונזפה הבאים לעיר, לא יכריחם לזאת, אבל
 נזד היומו במקום גבוה, יודע כי הם עמידים לזאת, אם לא ישמנו
 ומה שיש בלבם, והבחירה ביד הבאים לחזור, אלא שזה יקרה על
 ומעט, וזה היה ענין דוד בקעילה, ששאל במשפט האורים, לנזפה
 מציט עד סוף כל הדורות, מה שעמית להיות מנד בחירתו של דוד,
 והגידו לו וברם, ונמנע מה שעמית להיות, וזהו והרשות נתונה.

7 לחמי תודה צבי הירש בן פינחס הורביץ – 19th century

מחשבה טובה כאלו קיים במעשה * וז"ש צפריק חצות
 הכל לפי ר"ל שהכל גלוי ופשו לפני השי"ת דהיינו
 הידיעה שהוא הכרח ואע"כ הרשות נתונה דהיינו
 הבחירה ביד האדם והוא תרתי דסתרי אהדי וע"כ
 צריך לומר דהידיעה אינו הכרח רק למחשבה ולא למעשה
 שמה הטעם אין מנרף מחשבה רעה למעשה * וז"ש
 ובטוב העולם נדון ר"ל שצביל זה נריאת העולם נחשב
 לטובה ונזד שהזכיות של מצות עשה יתירים על עונות
 של מצות ל"ת ע"י מחשבה של מצות עשה שמנרף למעשה *
 משא"כ במחשבה רעה וז"ש והכל לפי רוב המעשה *
 דהיינו כשישין מצות עשה גם במחשבת לבס הטוב דאז
 הזכיות של מצות עשה יתירי על עונות של ל"ת ע"י
 המחשבה טובה שמנרף למעשה * וזהו יש להבין מ"ש
 חז"ל שכל העוסק בחורה ובמצות שלא לשמה נוח לו שלא
 נברא לפי דכשעוסק שלא לשמה שאין זו מחשבה טובה
 ממילא העבירות מרובין על הזכיותיו ונוח לו שלא נברא
 יותר משנברא *

ואי"פ שהם נכוחים למצוין, ואין ספק אללי בהם, לדעתי לא כיון
 התנא ככאן לידעתו יתברך הדברים צעת היותם, כי כל
 המורה והנביאים מלאים מזה. אבל מה שאחשוב בכוונת התנא הוא
 זה. אין ספק שהרכבת האדם ומנוג, והעת אשר נולד, מצוה גדול
 לפעולותיו, כמו שאמרו ז"ל (שבת קטו). האל מאן דבמאדים יהא
 אשיד דמא, האל מאן דבצדק יהא גבר לדיק, אמר רב נחמן וצדקן
 במנות, אבל עם כל זה מנד נפשו של אדם, שהיא למעלה מן
 הגלגלים, יוכל למשול על חמרו, ולנחור הדרכ הישרה, וכ"ש מי
 שהאיר עיניו במלחמתה של תורה, אבל רוב האנשים נשארים על
 טבעם, והם פועלים כפי הכנתם, ויש מהם שהוסיפו שלמות מנד
 בחירתם, על מה שהיה בהכנתם, ויש אחרים ג"כ הוסיפו צדעתם
 יותר על הכנתם, ויש מי ששנה הכנתו מטוב לרע, ויש מי שעשה
 בהפך שמשל יצרו הטוב על יצרו הרע, אבל אלו מעטי המספר.

והא"ל יתברך נזפה ומציט עד סוף כל הדורות, כל מה שאפשר
 שיהיה כפי טבעו של עולם, אם לחיים או למות, למלחמה
 או לשלום, כי הוא ברא השמים ונצאומיהם, הארץ וכל אשר עליה,
 והניחם על הטבע אשר הם עליה, ואין לא ידעם, וכן הדרכ הראוי
 לפי טבעו של אדם והכנתו ותולדתו, לא נעלם ממנו דבר, אבל
 נתן הבחירה ביד האדם, למשול על הכל, לטוב הכנתו ולפעול
 כנגדה, ולעצור הרע הראוי לזאת מהגרמים השמימיים. ועל זה
 אמרו ז"ל (נדה טו): הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים.

8 מדרש שמואל

ואפשר עוד לפרש שאמר הכל צפוי וכו' כלומר אין
 לאדם התנצלות כלל ליום הדין לומר שלא ידע איזה
 דרך ישכון אור להתנהג בו כי הכל צפוי לפני האדם
 וכמו שאמר הכתוב ראה נתתי לפניך היום את החיים
 ואת הטוב ואת המות ואת הרע כי התורה מורה לאדם
 את הדרך ילך בה ואת המעשה אשר יעשה ולזה סמך
 מאמר זה למאמר חביבין ישראל שנתן להם כלי חמדה

PART 2 – ובטוב העולם נדון והכל לפי רוב המעשה

9 פירוש רש"י על אבות פרק ג

ובטוב העולם נדון. במדת רחמים. **והכל לפי רוב המעשה.** לפי רוב מעשיו של אדם הוא נדון אם רוב זכיות זכאי ואם רוב עונות
 חייב. נ"א אין הקדוש ב"ה הולך אחר רוב מעשיהם של אדם שהן מוסיפין וחוטאים בכל יום אלא לטובה הוא דן את העולם שלא
 להחריבו ומכל מקום מעשיהן גנוזים ליום הדין

10 פירוש רבינו יונה על אבות פרק ג

ובטוב העולם נידון - והקב"ה אינו דן את האדם לפי מעשיו לבד אך בטובו ובמדת החסד. וזהו שאמר דוד ע"ה [תהלים כ"ה ז']
 חטאות נעורי ופשעי אל תזכר חטאת הן בין השגגות בין הזדונות שאדם עושה בנערותו בעוד יצרו תקפו ודעת נקלה. אך אותם
 שעושה אחר שגדל בשנים והוא בדעת שלם נקראים פשעים או מרי ועל זה היה מתודה ואומר בין החטאים שבנעורי בין הפשעים
 שאחר שגדלתי אל תזכור וכי יעלה לפניך זכרוני תזכירני לטובה אך כחסדך זכר לי אתה למען טובך ה' לפי שבטוב העולם נדון. ואף
 'הרשעים נדונים בטובו כמו שנאמר [תהלים קמ"ה ט'] טוב ה' לכל, והרשעים בכלל מעשיו של הקב"ה כדאיתא במדרש

והכל לפי רוב המעשה - שאע"פ שהעולם נדון בטוב ה'. אין כל האדם במדת החסד כי למרבה בחסידות מדת החסד היתרה על
 מעשיו מרובה. ולמעט תהיה מעוטה. וא"כ כלם נדונים בטובו. גם כן הרשעים אין הטוב היתר על מעשיהם מרובה כמו לצדיקים. וגם
 הצדיקים אין המרבה והמעט שוין כי הכל לפי רוב המעשה.

11 פירוש המשנה לרמב"ם מסכת אבות פרק ג

אחר כך אמר, שהמעלות לא יושגו לפי שעור גודל המעשה, אלא לפי רוב מספר המעשה. וזה, שהמעלות אמנם יושגו בכפול מעשי
 הטוב פעמים רבות, ובהו יושג הקנין, לא בשיעשה האדם מעשה אחד גדול ממעשי הטוב, שבזה לבדו לא יושג קנין. משל זה,
 שהאדם אם יתן למי שראוי אלף דינר, בפעם אחת ולאיש אחד, לא תושג לו מעלת הנדיבות בזה המעשה האחד הגדול, כמו שתושג
 למי שיתנדב אלף פעמים באלף דינר, ויתן כל דינר מהם על צד הנדיבות, לפי שזה יכפל על ידו מעשה הנדיבות אלף פעמים, ויושג
 קנין חזק, וזה פעם אחת בלבד התעוררה הנפש התעוררות גדולה למעשה טוב, ואחר כן פסקה מזה. וכן בתורה אין שכר מי שפדה
 אסיר במאה דינר, או נתן צדקה לעני במאה דינר שהיו די מחסורו, כמו מי שפדה עשרה אסירים, או השלים חסרון עשרה עניים,
 ואפילו בעשרה דינרים. ולזה תקיש. וזה הוא ענין אומר: לפי רוב המעשה אבל לא על פי המעשה

12 תפארת ישראל - יכין מסכת אבות פרק ג

קא) והכל לפי רוב המעשה. נ"ל דר"ל לפי גודל המעשה בעצמה דהיינו
 האופן שנעשת בו [כמו וענוותך תרבי, שר"ל תגדלני], ולא לפי ריבוי
 המעשים, וגודל המעשה נשקל לפי טבע הפועל העושה, דהיינו כפי מה
 שהיה צריך לכבוש יצרו טפי, דקמץ שנתן צדקה מקבל שכר יותר מפזרן,
 ובזו פירשתי ולך ד' החסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו, ר"ל כפי מעשה
 עצמו וטבעו, או כפי עסקו, כמו ואיש במעון ומעשהו בכרמל, ולפי מחשבת
 הפועל, דלמשל א' עשה צדקה להתפאר, והשני עשה וכוונתו לשם שמים,
 ולפי מקרה ש"ו, דלמשל עשיר שנתן הרבה צדקה ולא לפי עשרו, נענש
 [ככתובות ס"ז ב'], והשני נתן פרוטה לעני בשעת דוחק עצמו, מקבל שכר
 [כחגיגה ד"ה א'], ולפי הפועל, דא' נתן צדקה לעני הגון, מקבל שכר טפי
 מאילו נתנה לעני שאינו הגון [ב"ק דט"ז ע"ב], וכדומה הרבה בעניינים
 אלו, הן בצדקות הן בחטא, ודבר זה אפשר להיות נשקל רק ע"י הקב"ה

13 ספורנו

ואמר והכל כפי רוב המעשה, שכל ענין הגמול והעונש אינו
 תלוי בחלק העיוני הנקנה, אבל בחלק המעשי. וזה כי אמנם
 היות השכל האנושי הכוחי יקנהו האדם בהוציאו את שכלו
 הכוחי מן הכוח אל הפועל, כי בהיותו משכיל בפועל יהיה
 בעל חיות שכלי בפועל אשר הוא נצחי, נכבד מכל שאר מיני
 חיים, ויחזק זה החיות והשכלי והצלחתו ושמחתו וכבודו, או היפך
 כל זה, יהיה כפי רוב המעשה הטוב הרצוי לפני האדון ה'
 יתברך, כי בו ידמה השכל הבחירי לבוראו המטיב לזולת,
 כאשר ביאר באמרו (נחשית א טו) 'בצלמנו כדמותנו':